

Balla Tibor alezredes:

A NAGY HÁBORÚ TÖRTÉNETE OSZTRÁK SZEMMEL ÉS A HÁBORÚS HÉTKÖZNAPOK KIEMELKEDŐ HŐSTETTEI

Manfried Rauchensteiner: Az első világháború és a Habsburg
Monarchia bukása, valamint

Illésfalvi Péter – Maruzs Roland – Szentváry-Lukács János (szerk.):
Hősök Naptára 1917–1918 című kötetéről

A Nagy Háború előzményei, eseményei és következményei iránt már évtizedek óta fokozott érdeklődés nyilvánul meg Magyarországon és külföldön egyaránt, amelyekre az első világégés 2014 óta tartó centenáriuma még inkább ráirányítja a történész szakma, a történelem iránt érdeklődő olvasók és a társadalom szélesebb rétegeinek figyelmét.

Az 1914–1918 közötti időszak történéseit feldolgozó művek sora a Zrínyi Kiadó jóvoltából két, nemrégiben megjelent, figyelemre méltó könyvvel gyarapodott.

Manfried Rauchensteiner neve sokak számára ismerősen cseng: nemzetközileg is jól ismert osztrák hadtörténész, 2005-ig a bécsi Hadtörténeti Múzeum igazgatója, a Bécsi Egyetem Osztrák Történelem Tanszékének professzora, aki az elmúlt öt évtizedben a Habsburg Birodalom, valamint Ausztria történelmének fontos fordulópontjait kutatta és dolgozta fel több alapmunkának számító kötetben. Tollából az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús szereplését és összeomlását részletesen bemutató, nagy lélegzetű, főként osztrák szempontból megírt, hangsúlyozottan összefoglaló mű született, amelynek eredeti német nyelvű kiadása 2013-ban látott napvilágot, majd 2014-ben angolra is lefordították.

Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása című kötetet nemcsak jelentős terjedelme (950 oldal), hanem alapvetően új szemlélete emeli az elmúlt húsz esztendő során a Nagy Háborúról megjelent művek fölé. Az első nagy világégés katonai eseménytörténete csupán a vázat adja ezen időszak politikai, gazdasági és társadalmi vonatkozásainak (pl. a háborús kormányok által hozott intézkedések, a háborús hátország helyzetének, az iparszerű háborút kiszolgáló hadigazdaságnak) a vizsgálatához. A könyvre érezhetően rányomja bélyegét, hogy nem feltétlenül csak a korszak avatott ismerőinek, azaz a történészeknek, hanem a szélesebb olvasóközönség számára is íródott. Ezt az állítást igazolni látszik, hogy stílusa olvasmányos és élvezetes; számos, a háború meghatározó személyiségeivel (a két uralkodó és a Habsburg főhercegek, politikusok, tábornokok és katonatisztek) kapcsolatos érdekes adalékkal, és korábban ismeretlen történettel színesíti a mondanivalóját, túlnyomó részben csak kerekített számadatok szerepelnek a kötet lapjain.

A némi túlzással az első világháború közép-európai enciklopédiájának tartható művet relatíve gazdag archív fényképanyag egészíti ki, amelyhez Rauchensteiner képaláírások formájában minden esetben bő magyarázattal is szolgál. A kötet végén található, igen impozáns hivatkozott jegyzetapparátust, felhasznált forrás- és irodalomjegyzéket fellapozva rögtön szemünkbe ötlük, hogy a szerző az európai történet- és hadtudomány legújabb ku-

tatási eredményeit (a témáról angol, német, francia és olasz nyelven megjelent könyvészeti anyagot, továbbá számos európai levéltár dokumentumait) felhasználta a mű megírásához.

A rövid bevezetés után a kötet 32 nagyobb fejezetre oszlik. Rauchensteiner felvázolja a dunai birodalom első világháború előtti külpolitikai törekvéseit, bonyolult belpolitikai, gazdasági és katonai viszonyait, elemzi a Németországgal és Olaszországgal 1882 óta fennálló hármasszövetségi rendszer gyengéit, illetőleg buktatóit. (Mindazonáltal a szerző csak ott és annyiban tér ki könyvében az Ausztria–Magyarországot nem közvetlenül érintő nemzetközi politikai és szövetségi viszonyok, továbbá gazdasági és pénzügyi folyamatok, valamint a világegés nyugati, török és gyarmati frontjain lezajlott hadműveletek ismertetésére, ahol azt a téma fontossága feltétlenül megköveteli.)

A szerző bemutatja az 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége ellen Sarajevóban elkövetett merénylet után kialakult ún. júliusi válság lényegét, a diplomáciai kötérlhúzást a világháború kirobbantása körül. Megvizsgálja az osztrák–magyar katonai felső vezetés ilyen irányú törekvéseit és felelősségét az elhíresült ún. temes-kubini lövöldözés kapcsán. Részletezi, hogyan zajlott le a császári és királyi szárazföldi és haditengerészeti fegyveres erő mozgósítása és felvonulása a különböző hadszínterekre, elemzi a Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok, vezérkari főnök által készített haditerveket. Időrendi sorrendben tárgyalja az osztrák–magyar szárazföldi haderőnek a különböző (balkáni, orosz, olasz) hadszíntereken, valamint a közös haditengerészetnek az Adrián és a Dunán végrehajtott hadműveleteit 1914 augusztusától egészen 1918. november elejéig, a dunai birodalom katonai összeomlásáig. Természetesen nagyobb hangsúllyal tárgyalja a meghatározó és mindkét fél részéről nagy veszteségekkel járó offenzívákat és védelmi hadműveleteket (a Szerbia elleni osztrák–magyar támadásokat 1914-ben és 1915-ben, az 1915 júniusa és 1917 októbere között lezajlott isonzói csatákat, az 1916. május–júniusi dél-tiroli offenzívát, az 1916. nyári Bruszilov-offenzíva, illetőleg az 1917. nyári Kerenszkij-offenzíva óriási veszteségek árán történt megállítását, az 1917. október–novemberi caporettoi áttörést, valamint az 1918. júniusi piavei átkelést).

Rauchensteiner megvizsgálja a háborús hátországban végbement politikai és gazdasági változásokat, kitér a dunai birodalom vezetőinek a hadigazdálkodás bevezetésére, a hadiipar erőfeszítéseinek megsokszorozására, az Osztrák–Magyar Monarchia hadicéljainak megfogalmazására és konkrét formába öntésére irányuló törekvéseire. Figyelemmel kíséri az osztrák–magyar Hadsereg-főparancsnokság katonai irányító szerepének alakulását a háború folyamán, ezzel összefüggésben bemutatja a birodalom mérvadó politikai pártjaival és személyiségeivel, valamint a szövetséges Német Legfelsőbb Hadvezetőséggel időközben támadt nézeteltéréseket, csatározásokat. Nyomon követi az osztrák–magyar–német Közös Legfelsőbb Hadvezetőség létrejöttének folyamatát, ismerteti a kettős Monarchiában az 1916 novemberében bekövetkezett uralkodóváltás nyomán megváltozott kül- és belpolitikai helyzetet. Bemutatja továbbá (az osztrák császárként I., magyar királyként IV.) Károly elődjéhez, I. Ferenc Józsefhez képest jóval kevésbé karizmatikus személyiségét, uralkodói adottságait és behatárolt mozgásterét, továbbá az 1917-es esztendő folyamán lezajlott béketaogatóságait a vezető antantállamok irányában. Jelentőségének megfelelő módon ismerteti az Egyesült Államok 1917 júniusában, az antant oldalán történt hadba lépésének körülményeit és annak következményeit a háború további menetére.

Áttekintést kapunk a dualista állam nemzetiségi problémáiról, a birodalom határain belül élő nemzetiségek önállósodási törekvéseiről (amely végül a Monarchia felbomlásának egyik döntő oka és kiváltója lett), az önálló katonai közigazgatás kiépítését célzó erőfeszítésekről a császári és királyi csapatok által a háború során elfoglalt területeken (Lengyelországban,

Szerbiában, Montenegróban, Albániában, Romániában, Észak-Olaszországban). A szerző röviden összegzi az 1917-es két oroszországi forradalom katonai és politikai következményeit, megismerteti az olvasót az 1917 decemberében a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország képviselői között megindult breszt-litovszki béketárgyalások menetével és eredményeivel. Részleteket tudhatunk meg az Ausztria–Magyarországon táborokban raboskodó idegen (szerb, montenegrói, orosz, olasz, román, brit, francia) hadifoglyok életkörülményeiről, a birodalom hadigazdaságában történt alkalmazásokról. Rauchensteiner érdekes adalékokkal szolgál az oroszok oldalán harcoló, a keleti fronton hadifogságba esett osztrák–magyar katonákból összeállított ún. Cseh Légión történetéről. A mű írója áttekinti Ausztria–Magyarország eszaki haditerjedését és megszálló tevékenységét Ukrajnában 1918 tavasza és ősz között, részletezi és összegzi az osztrák–magyar első világháborús veszteségeket. Bemutatja a dunai birodalomban folyamatosan végbement, 1918 őszén bekövetkezett politikai erjedést, továbbá a Monarchia haderejének olasz fronton történt katonai vereségét és összeomlását, az 1918. november 3-án az olaszokkal Padovában aláírt fegyverszünet létrejöttéig. A szerző az utószóban a Nagy Háború emlékezetkultúrájáról (az egykori Monarchia utódállamaiban található első világháborús emlékhelyek, emlékművek, múzeumok, haditemetők fontosságáról, mint az emlékezet megőrzésének és fenntartásának közvetítőiről) foglalja össze részletesebben gondolatait.

Több meglehetősen hangsúlyos rész is található a kötetben. A szerző példának okáért a kelleténél nagyobb teret szentel az olasz hadba lépés részletes vizsgálatának, továbbá az olasz fronton 1915–1918 között lezajlott hadiesemények bemutatásának. A Monarchia háborús erőfeszítéseinek finanszírozását is önálló fejezet tárgyalja.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a kötet hiányosságait sem, amelyek természetesen nem a fordítók és a kiadó, hanem a szerző hibájaként róhatók fel. Első kritikai észrevételem az, hogy Rauchensteiner alapvetően osztrák szemzőgökből tekinti át az első világháború történéseit, Magyarország világháborús szerepéről, magyar vonatkozású eseményekről és a háború meghatározó magyar tábornokairól, politikusairól – gróf Tisza István miniszterelnök kivételével – szinte alig olvashatunk. Mindez akkor válik még szembetűnőbbé, amikor a bibliográfiát fellapozva kiderül, hogy a mű írója magyar nyelvű irodalmat és forrást eleve nem használt, kivéve néhány, még az elmúlt évszázad hetvenes-nyolcvanas éveiben megjelent, német vagy angol nyelvre is lefordított alapművet.

A háború folyamán, az egyes hadszíntereken lezajlott jelentősebb hadjáratok, a könyv szövegében részletesen kifejtett események és összefüggések jobb megértését segíthette volna, ha a kötetben térképmelléletek (leszámítva a Monarchia szempontjából két legfontosabb hadszíntér, az orosz és az olasz frontról készült, az első és a hátsó borító belső oldalán található vázlatot) is helyet kapnak. Még több korabeli fénykép felhasználása szintén színesíthette volna a mondanivalót.

A Zrínyi Kiadó első világháborús témájú kiadványai közül a bevezetőben már említett másik könyv, a *Hősök Naptára 1917–1918* címet viseli. A szép kiállítású, a benne szereplő személyek és a hozzájuk köthető dokumentumok, kitüntetések, ezred- és sapkajelvények, valamint a háború mindennapjainak fényképeivel illusztrált kötet a Nagy Háború utolsó két esztendejében (a *Hősök Naptára 1914–1916* című könyvhöz hasonlóan) mutatja be a magyar katona helytállását. Az első világháború idején az osztrák–magyar haderőben szolgált, tartalékos és hivatásos tiszti, tiszthelyettesi, tisztviselői és legénységi állományú katonák, valamint haditengerésztisztek által végrehajtott, több mint 600 egyéni hőstettet ismerhet meg belőle az olvasó. A haditett leírása mellett szinte minden esetben azt is megtudhatjuk, hogy

akkoriban vagy a későbbiek során mely magas osztrák–magyar érdemrenddel tüntették ki annak végrehajtóját. A Monarchia szempontjából a háború súlypontja 1917 végén az orosz harcterről az olasz frontra tolódott át, ezért a kötetben szereplő fegyvertények nagy része is az olasz hadszíntéren zajlott le, ahol az olasz mellett már a brit, a francia és az amerikai csapatok ellen is harcoltak a magyar katonák.

A hőstettek leírásait a szerkesztők időrendi sorrendben, 1917. január elsejétől (a világégés negyedik évének kezdetétől) 1918. november 3-ig, az Ausztria–Magyarország számára a háború végét jelentő padovai fegyverszünet aláírásának napjáig tárják az olvasók elé. A könyvet olvasva a haditettek leírása mellett a katonák harctéren megnyilvánuló emberiségére, bajtársiasságára, önfeláldozására és hazaszeretetére is számos példát találhatunk.

A kötet – mely egyben főhajtás és tisztelgés is a Nagy Háború centenáriuma hős halotaink és a különböző hadszíntereken becsülettel küzdött katonák emléke előtt – megjelentetésével a Zrínyi Kiadó jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy ne merüljenek feledésbe az első világégés során, a harctéren érdemeket szerzett és hőstettek végrehajtott magyar katonák nevei, emléküket családjaik és leszármazottaik is méltó módon megőrizhessék.

A kiadványban szereplő hőstettek bemutatását abszolút mértékben hitelessé teszi, hogy a szerkesztők a korabeli levéltári dokumentumokat, kitüntetési javaslatokat (amelyek fotóit néhány esetben mellékletként is közlik), az 1917–1918-ban megjelent ismertebb fővárosi és vidéki újságokat mind segítségül hívták a leírások összeállításához. Továbbá az is erősíti a hitelesség érzését, hogy a leírásokat számos, a két világégés közötti időszakban íródott alakulat-történeti összefoglaló munkából, illetve emlékkönyvből vagy visszaemlékezésből vett idézetekkel színesítették.

Véleményem szerint néhány, a kötetben bemutatott, ismertebb és kevésbé ismert személy nevéhez köthető kiemelkedő fegyvertényt mindenképpen érdemes közelebbről is megismertetnünk az olvasóval, ezzel is ízelítőt adva a könyv hangulatából.

Horthy Miklós sorhajókapitány 1917. május 15-én az osztrák–magyar haditengerészet legfényesebb győzelmét aratta a HELGOLAND, a NOVARA és a SAIDA gyorscirkálókból, valamint a CSEPEL és BALATON rombolókból álló csoport parancsnokaként. A Monarchia hadihajói az antantórhajókból álló otrantói tengerzárát sikeresen feltörték, annak egyötödét megsemmisítették, 12 órhajót elsüllyesztettek, tízet pedig megrongáltak. Hazatérés közben két brit cirkáló és öt olasz romboló intézett támadást az osztrák–magyar hajók ellen, a kialakult tűzpárbajban a NOVARA komolyan megsérült, Horthy pedig súlyosan megsebesült. Végül sikerült kikerülni a nagyobb tüzerőt képviselő brit cirkálók lőtávolságából, az antant hajók még a csoport felmentésére Cattaróból kiküldött osztrák–magyar hajóegységek beérkezése előtt visszavonultak. Horthy Miklós számára 1920-ban ítélték oda haditettéért a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét.

A 10. isonzói csata során, 1917. május 25-én a veszprémi 31. honvéd gyalogezred kostanjevicai védőkörletében vívott súlyos harcok idején, *Doktor Mihály szakaszvezető* az egyik elszigetelten előretolt géppuskafészek parancsnoka volt. Géppuskája hatásos tüzevel órákon át egymaga tartóztatta fel a sűrű tömegben támadó olasz gyalogságot. Kezdetől fogva maga kezelte és irányozta géppuskáját. Végül egy ellenséges raj bekerítette állását, ő azonban kézigránatokkal verte vissza őket és megvédte a géppuskafészket. Mivel tettének a védelem további sikere szempontjából nagy jelentősége volt, ezért hősiességét az Arany Vitézségi Éremmel jutalmazták.

Seydl Jenő alezredes, a laibachi császári és királyi 7. vadászszázalaj parancsnoka, 1917. június 26-án és az azt követő napokban az olasz front dél-tiroli szakaszán, az Ortigara területén található Campigoletti-magaslat birtokáért folytatott hosszú és súlyos harcokat. Teljesen

elszigetelt helyzetben, zászlóaljával hét napon át védte a magaslaton lévő állásait, tetteivel megakadályozta hadosztálya arcvonalának felgöngyölítését, így kitarlásának harcászati jelentősége volt. Haditettét 1921-ben a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjével jutalmazták.

Bertalan Árpád hadnagy, a bosznia-hercegovinai 3. tábori vadászszászlóalj 19 éves tisztje a caporettoi áttörés első napján, 1917. október 24-én 15 fős rohamjárőre élén mélyen behatolt az olasz állások mögé, három ellenséges védelmi vonalat tört át, mintegy ezer olasz hadifoglyot ejtett, hat nehézmozsrat, 11 géppuskát és egy hadikórházat zsákmányolt, továbbá jelentősen megkönnyítette alakulata előrejutását. Bertalannak hőstettéért a Tiszti Arany Vitézségi Éremet adományozták, majd ugyanezért a haditettéért 1927-ben odaítélték számára a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét is. Azon kevesek közé tartozott, akik a Monarchia két legmagasabb katonai kitüntetését is magukénak mondhatták.

A Nagy Háború legeredményesebb magyar vadászpilótája, *Kiss József tiszthelyettes* tizenkilencedik légi győzelme után, 1918. május 24-én halt hősi halált Campolongo községnél. 1916 májusától az olasz fronton vett részt a légi harcokban. Lovagias felfogásától vezérelve harcai közben igyekezett az ellenséges repülőgépet maga előtt terelni és a frontvonal mögött, saját területen leszállásra kényszeríteni. Repülőgépét brit pilóták lőtték le, Kiss József pedig hősi halált halt. Elhunytá után az uralkodó hadnaggyá léptette elő.

A pécsi 19. honvéd gyalogezredben szolgáló *Pavkovits Ádám honvéd* kimagaslóan bátor magatartásával tűnt ki az ezred Piave folyó mentén vívott harcai idején. 1918. június 22-én élénk olasz zárótűzben huszonegyszer úszta át az erősen megáradt folyó főágát, hogy a Piave közepén lévő homokzátonyon rekedt sebesült bajtársait az innenső partra átmentse. Mindegyik alkalommal egy-egy sebesültet hozott át, továbbá többeket a vízbe fúlástól is megmentett. Önfeláldozó magatartásáért, valamint azért, hogy bajtársai megmentése érdekében sorozatosan kockáztatta életét, Arany Vitézségi Éremmel tüntették ki előljárói.

1918. június 26-tól július 1-jéig az olasz fronton található Monte di Val Bellán lefolyt védőharcokban *Taby Árpád főhadnagy* a császári és királyi 125. gyalogezred géppuskás századának parancsnokaként vett részt. A magaslat birtokáért folyt elkecsereedett harcban a nyomasztó túlerőben lévő olaszok mindenütt sikereket értek el, egyedül a 125-ös ezred volt képes ellentámadás indítására. Az erős ellenséges tűzérzési zárótűz hatására azonban az ellenlökés megtorpant. Taby főhadnagy ekkor öntevékenyen átvette az irányítást, és géppuskáinak gyilkos tűzével sikeresen támogatta a gyalogság lankadó rohamát. Kézitusa árán visszafoglalták a Monte di Val Bella állásait, kiszabadították a kavernákban őrzött, a korábbi napok harcai során foglyul ejtett bajtársaikat és tisztjeiket, valamint az ellenség kezére került hegyiágyúikat. Hősiességének elismeréseként 1931-ben a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjével tüntették ki.

A Rauchensteiner professzor tollából született, az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús szerepét és összeomlását tényszerűen, de hangsúlyozottan osztrák szemszögből összefoglaló, *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása* című mű, valamint a *Hősök Naptára 1917–1918* címet viselő kötet véleményem szerint nem hiányozhat a Nagy Háború történetével foglalkozó szakemberek könyvespolcáról, továbbá méltán számot tarthat a dualista monarchia és Magyarország első világháború alatti történetét jobban megismerni kívánó, az igazi könyvcsemegék iránt fogékony olvasóközönség érdeklődésére.

Manfried Rauchensteiner: *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.

Illésfalvi Péter – Maruzs Roland – Dr. Szentváry-Lukács János (szerk.): *Hősök Naptára 1917–1918*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017.